

JÄMTEN

2017

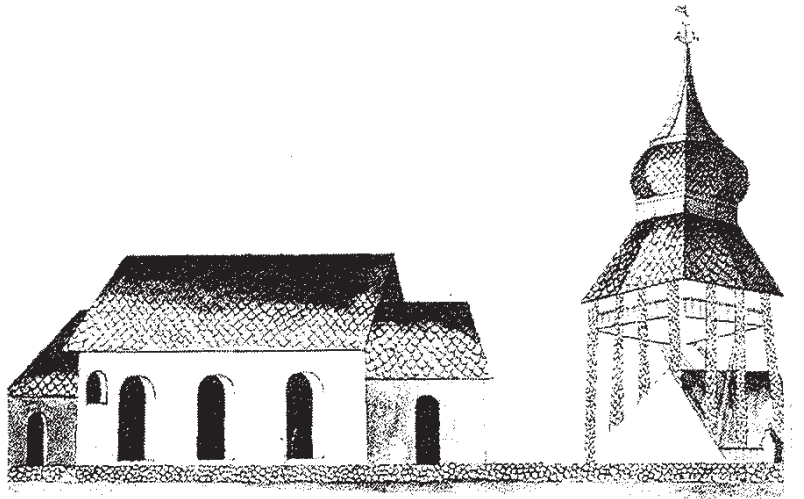
Årsbok för Jamtli, Heimbygda och
Jämtlands läns konstförening
Årgång 110

Frösö kyrkogård – vad vet vi nu?

Hösten 2014 undersökte Jamtlis arkeologer en mindre del av Frösö kyrkogård. Orsaken var att församlingen då påbörjat arbetet med att renovera bogårdsmuren på norra sidan av kyrkogården. För att reparera muren var man tvungen att plocka ned den helt och hållet, och det visade sig ganska snart att det under muren fanns åtskilliga begravingar. Fynden fick stor uppmärksamhet i media, och allmänheten strömmade till platsen för att titta på utgrävningarna.

Att gravarna var äldre än muren var inte svårt att räkna ut men hur mycket äldre var inte lika självklart. Efter att tittat på de äldre kartor och teckningar som finns av kyrkan kunde vi dock konstatera att den äldsta bilden som visar en tydlig stenmur är från 1828. De kartor från 1700-talet som finns, visar bara en avgränsning av kyrkogården men det går inte att utläsa hur avgränsningen var gjord. Det kan ha varit ett trästaket likaväl som en mur.

Sockenstämmoprotokollen däremot gav lite mer. År 1819 bestämmer man att man nästkommande år ska bygga en kallmur utan bräddtak. Den

Den äldsta kända illustrationen som visar nuvarande bogårdsmur är Olof Ohlsons teckning från 1828.

Olof Ohlson. 1828.

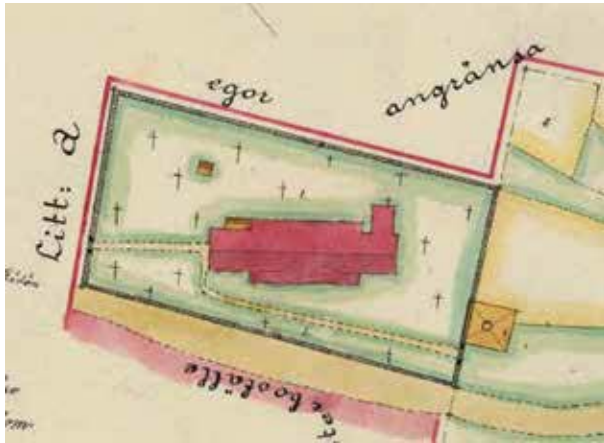
muren skulle ersätta den mur som nämns i ett protokoll från 1811. Den muren var tydligen gammal eftersom den då skulle få ett nytt brädtak. Muren som byggs 1820 verkar vara den mur som finns i dag och i samband med det bygget rätade man även ut de vinklar som funnits på den tidigare muren. Det syns ganska väl på de äldre kartorna att långsidorna på muren tidigare inte varit helt raka. Utbredningen verkar dock vara densamma. Alltså kunde vi räkna med att ingen av gravarna under muren skulle kunna vara yngre än det sena 1700-talet. Det var även i samband med murbygget 1820 som man fyllde upp kyrkogården med jord och grus för att få en plan yta. Sedan dröjer det till 1924 innan kyrkogården utvidgas utanför stenmuren.

Jamtli's jobb var från början bara att vara med och dokumentera de gravar som kom fram vid grävarbetena, men ganska snart insåg vi att det inte rörde sig om några enstaka sentida begravningar. Det var väldigt många gravar och de visade upp ålderdomliga drag, främst i hur armarna var placerade. Efter en diskussion med församlingen och Länsstyrelsen blev resultatet att Länsstyrelsen gick in med en summa pengar så att vi

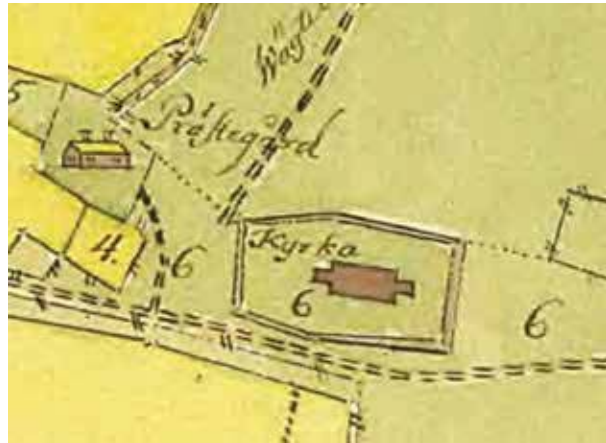
I samband med undersökningen hölls visningar som lockade många människor.

Foto: Anders Edvinsson/Jamtli

Till höger: På en karta från 1773 syns tydligt att den äldre kyrkogårdsmuren inte var helt rak.

Till vänster: På en karta från 1897 syns att muren har rätats upp. Troligen skedde det i samband med ombyggnaden 1820.

kunde undersöka en tredjedel av ytan. Den stora skillnaden var att nu kunde vi gräva ända tills vi var säkra att det inte fanns några fler gravar. Den dokumentation vi hade börjat med rörde egentligen bara de översta decimetrarna som behövdes för att kunna bygga upp muren igen.

Totalt sett påträffade vi 41 anläggningar med skelettresten. Av dessa var 19 mer eller mindre intakta enskilda begravningar. De övriga 22 bestod av delar av gravar eller ansamlingar med ben i mer eller mindre ordning. De 19 intakta gravarna togs till vara och skickades till Osteologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet för analyser.

Från vilken tid är begravningarna?

Här finns det flera vägar att gå. Jag nämnde armställningarna och de ger en ganska god fingervisning om ålder. Medeltida begravningar brukar delas in i fyra olika varianter vad avser just armarnas position. Typ A innebär att armarna ligger längs med kroppen. Typ B har underarmarna vinklade in över bäckenet. Typ C har underarmarna parallellt vilande över magen, och typ D har armarna över bröstet.

Typ A är den äldsta och förekommer från 1000-talet men knappast efter 1250. Typ B förekommer under 1100-1300-tal men främst under 1200-1300-tal. Typ C förekommer under 1300-1500-tal, vanligen 1400-1500-tal, och typ D ungefär som C men något senare.

De armställningar vi kunde konstatera på Frösön var av typ A, B och

C. Vi borde alltså ha begravningar från den äldsta medeltiden. Rimligen var några av dessa bland de första kristna som begravdes på Frösö kyrkogård.

Ett annat sätt att datera är genom fynd av föremål som mynt, kläddetaljer och liknande. Vi fann absolut ingenting sådant. Vi fann heller inget som tydde på att de begravts i kistor. Samtliga verkar ha begravts i svepning direkt i jorden. Möjligen hade en person begravts på en bräda men de träresterna var väldigt diffusa. Att begravas i svepning utan kista är i sig inget konstigt, utan var vanligt långt in i historisk tid och säger egentligen inte något om dateringen.

Slutligen har vi förstås C14-dateringar. Grundprincipen är att alla levande varelser samlar på sig en radioaktiv kol-isotop under levnadstiden. När organismen dör sönderfaller isotopen med en känd hastighet som går att mäta. Med korrigering för att den radioaktiva strålningen varierar över tid kan man få en ganska god datering, oavsett om det gäller växtdelar eller rester efter människor och djur. Vi lät datera sju individer och fick ett resultat som i det här läget ser mycket lovande ut. Dateringarna

Ett av de äldsta skeletten om man ser till armarnas placering, den placering som kallas typ A.

Foto: Anna Engman/Jamtli

Till höger om arkeolog Anna Engman syns två kullar i bilden. Det är gravhögar från vikingatiden. Kanske bland de sista som begravdes på hedniskt vis vid Frösö kyrka?

Foto: Anders Edvinsson/Jamtli

sträcker sig från 1000-talet fram till cirka 1200, och de skelett som vi gissade var äldst ser också ut att vara det enligt C14-analysen.

Men, här måste man vara mycket försiktig. Det finns nämligen ett problem med dateringarna – en viss risk att de visar en något för hög ålder. Det hela har med dieten att göra. Om en människa äter mycket fisk, inte minst insjöfisk fångad i kalkrika vatten, påverkar det C14-analysen. En människa som dog på till exempel på 1200-talet kan dateras till 1100-tal eller tidigare än så om fisk varit en betydande del av födan. Alltså måste vi ta reda på vad dessa människor ätit under sin levnad innan vi tror för mycket på C14-dateringarna. Det är möjligt att göra genom att titta på andra isotoper som lagras i människokroppen, men det har vi inte gjort ännu. Vi får se vad det ger.

Män eller kvinnor?

Eftersom de gravar vi undersökte var på norra sidan av kyrkogården utgick vi ifrån att det skulle kunna vara kvinnor. Det antagandet grundar sig på att det var en vanlig uppdelning på medeltida kyrkogårdar, män på den södra sidan och kvinnor på den norra. I den norska landskapslagen Eidsivatingslagen, nedtecknad på 1200-talet, kan man läsa just detta. Sedan fanns det fler regler som sade att till exempel kungens män, förutsatt att de hade deltagit i uppförandet av kyrkan, fick begravas i takdroppet på kyrkans sydöstra sida. Sedan fanns det en sjunkande rangordning utifrån den bästa platsen allt utifrån personens sociala status.

Den analys som osteologer gjort på skeletten visar att mönstret stämde även här. (Osteologi är vetenskapen om djurens och människornas skelett.) Av de individer som gick att könsbestämma var samtliga kvinnor. Det är ju svårt att veta exakt hur strikt man var vid begravningarna när det gäller social status på Frösön under medeltiden men något kan man faktiskt säga. Det vi undersökt är inte högstatusgravar. De ligger i princip så långt bort från kyrkan och kyrkans kor som man kan komma. Kanske var de alla fria kvinnor men man kan inte utesluta att någon faktiskt var träl, det vill säga en ofri person som ägdes av någon annan.

Vad vet vi om personerna?

Än så länge har vi bara den preliminära osteologiska rapporten att utgå ifrån. Även om mycket arbete kvarstår att göra kan vi säga något om de personer som undersöktes. Åldern på de döda är från spädbarn till sextioårsåldern med en majoritet för 25-50 år. Kroppslängden varierar från 147-176 centimeter. Att livet under medeltiden var strävsamt för de flesta förstår man när man ser att i stort sett de flesta hade någon form av kroppslig åkomma. Ryggproblem, skadade revben, ledförändringar i knän, problem med axel och armbåge, överarmsproblem, benhinneinflammation (?), infektioner i överkäke, infektion i underkäke, infektion på kraniet, ledförändringar i överarmar, smalben, knän, korsben, revbensfraktur och två med blodbrist. Det hela är mer eller mindre en provkarta över hur arbetande människors kroppar slits.

För att rätt värdera detta krävs jämförelser med andra material, och det

är något som återstår att göra. Det återstår också att se på olika isotoper som kan berätta om vilken typ av föda man ätit men även möjligheten att se varifrån kvinnorna kommit. Var alla födda på Frösön eller i Jämtland? Kom någon långväga ifrån? Hur var deras näringsstatus? Skiljer de sig ifrån de medeltida kvinnor som begravdes knappt tre kilometer därifrån vid Västerhus kapell? Kan man spåra släktskap? Egentligen är det bara fantasin som sätter begränsningar för de frågor man skulle vilja ha svar på. Vad de naturvetenskapliga metoderna sätter för begränsningar är en annan sak men utvecklingen går i en rasande hastighet på den fronten.

Undersökningen skedde vid den norra delen av bogårdsmuren.

Foto: Anna Engman/Jamtli

Fler frågor?

Frösö kyrka är inte helt lätt att datera. Arkitektoniskt har den daterats till det sena 1100-talet eller det tidiga 1200-talet. Myntfynd från den tiden styrker det antagandet. Å andra sidan har vi daterat en taksparre, som rimligen är från kyrkans byggande, till 1294-1324. Dateringen bygger

på analys av årsringarna i träet och är väldigt säker. Sedan vet vi att kyrkan byggts på en förkristen kultplats. Runt en kraftig björk påträffades vid undersökningar 1984 rester efter djuroffer. Materialet är analyserat åtskilliga gånger och det råder ingen tvekan om tolkningen. Trädet fälls omkring år 1050 och sedan placeras Frösö kyrkas altare i stort sett på stubben. Oavsett vilken datering vi väljer för uppförandet av kyrkan så skiljer det som minst 100-150 år från det att den förkristna kultplatsen överges och stenkyrkan byggs. Det verkar vara lite för lång tid för att man ska lyckas med att placera altaret precis på offerplatsen. Man vill gärna tro att det skedde ganska omgående efter att offerplatsen övergivits.

De gravar vi nu har undersökt pekar på en tidig datering som kan vara före stenkyrkan. Det är inte en orealistisk tanke. Då har vi flera argument för att gissa oss till en möjlig träkyrka som var föregångare till stenkyrkan. Ytterligare ett argument för detta är en märklig ansamling av skelettrester som påträffades under bogårdsmuren. Inom en mindre yta låg ben och kranier huller om buller. Det såg mest ut som om man hade grävt en grop och skyfflat ner äldre begravningar. Dateringarna från den gropan är också bland de äldsta. En tanke vi lekt med, är att när stenkyrkan byggdes så har man behövt mer plats och helt enkelt flyttat på några av de äldsta begravningarna, det vill säga de som låg intill en mindre träkyrka (som vi i och för sig inte vet om den verkligen funnits).

Oavsett vad fortsatta analyser kommer att bidra med, står vi inför att för första gången kunna skriva historien om några av de första kvinnorna som begravdes på Frösö kyrkogård. Det räcker långt för en arkeolog.

Anders Hansson är 1:e antikvarie och chefsarkeolog på Jamtli. Specialområden är jämtländsk medeltid samt fjällvärldens arkeologi. Han är även expert på general Armfeldts fälttåg 1718.